

PAPÍRSZELETEK

N É M E T H I S T V Á N

Szórakozás, kártyázás közben, minden előzetes emlegetés nélkül, csak úgy, hirtelen eszébe vágódik valakinek:

– Hány éve is, hogy meghalt Á. J.?

– Hány is? – kapják fel a fejüket a játékosok, mintha most ez, ebben a szent pillanatban, hogy mikor temették el közös ismerősüket, barátjukat, mindennél fontosabb lenne.

De hiába volt közös barátjuk a megboldogult s hiába voltak ott mindnyájan a temetésén, most csak néznek egymásra s találgatják: mikor is, hány éve halt meg a szóban forgó? Nyolc vagy tíz éve? – Tizenkettő! – vágja ki valaki, akárcsak a tromfot oly diadalmasan. – Igen, tizenkettő – bizonygatja –, mert az unokám három nappal a temetése előtt született, aki az idén tavasszal töltötte be a tizenkettedik életévét.

Tehát tizenkettő.

A kedélyek megnyugszanak s folytatódik, nagy beleéléssel, a kártyacsata.

Aztán valaki, két laphúzás között, szórakozottan, kicsit a játékra, kicsit Á. J.-re gondolva, elmélázva megállapítja:

– Szerette a tütükét.

– A borocskát! – tromfol a szembenülő.

– De még a tütükénél is jobban a kemény, szenvedélyes vitákat – állapítja meg a soron lévő húzó.

A kedélyes csevegés addig folyik, míg a mind ez ideig magába szállt negyedik személy le nem csapja a lapját a talonra: hand!!!

Á. J.-ről abban a pillanatban mindenki megfeledkezik. Aki takart, kárörvendve fogadja a partnerek hangos méltatlankodását, majd új osztás következik, az egykori közös barátjuk emléke pedig, ki tudja, ismét mennyi időre, hónapra, évre, feledésbe merül.

Míg egy szép napon örökre. Amikor már azoknak az emléke kezd megkopni, elhalványodni, akik, mint az imént megidézett, elindulnak a „halhatatlanság” ösvényén az öröklétbe.

*

(Aznap, miután a fenti sorokat papírra vettem, a könyvtáram rendezéséhez, a könyvek rendszerezéséhez láttam, s mint ilyenkor általában, egy-egy régóta nem forgatott kötetbe belelapoztam. Így akadt meg a szemem Déry Tibor *Kyvagiokén* című regényes életrajzában saját kezű bejegyzésemre: „Tegnap a Szigeten, kártyázás közben – römiztünk – Amurović Stojan csak úgy mellékesen közli a hírt: Meghalt Déry! – Mikor? – kérdezem. – Oszkár: Hát nem olvasol újságot? Tegnap! – És a játék folyt tovább. 1977. augusztus 20. Ezek szerint épp a születésnapomon halt meg, 83 éves korában.”

Ennyi a saját kezű bejegyzés. Csak és csupán ennyi. Utólag is, annyi év után megdöbbsent, miszerint: „és a játék folyt tovább”. Azt is írhattam volna: és az élet folyt tovább. Minthogy folyik is megannyi, még a saját halálunk után is. De mit is tehettem volna akkor, huszonöt évvel ezelőtt ott kint a Szigeten, a Duna-parton, a nyári hőség elől behúzódva valószínűleg a Forum-ház hűs verandájára, izgalmas zsupaparti közepette? A bejelentett hír bizonyára szíven ütött, ennek mégsem adtam látható jelét – „a játék folyt tovább”.

Ha a Szigetről hazatérve másnap nem jegyzem be a Déry-kötetbe a fent idézett szöveget, örökre elfelejtem, milyen körülmények között, hol ért Déry Tibor halálhíre. Ez azóta se jutott eszembe.

Különös véletlennek tartom azonban, hogy a csillag feletti jegyzetem megszületése, amely hasonló élményt vagy eseményt próbál rögzíteni, mint eme sorok idézett része, valahol a múltó időben találkoztak, és megisméltődtek. Vagy a nagy, de lassan feledésbe vonuló író halálakor lejegyzett néhány sorom tudat alatt tovább munkált bennem s most, ugyancsak kártyázás közepette, felidézve egy festő barátom emlékét, egy láthatatlan kéz épp azt a Déry-kötetet adta a kezembe, amelyben a

szóban forgó bejegyzés egyféle közönybe rejtett – szemérmes? – döbbenetről árulkodik?

Nem tartozik ide, de itt mondom el, hogy akadnak derűsebb följegyzéseim, bejegyzéseim is, például a Weöres összesben a következő: „1984. V. 14.: nagyszerű Weöres Sándor-est az M Stúdióban; *weörösre* tapsoltuk a tenyerünket . . . a szerző nem volt jelen . . . szerzői estje Újvidéken, Károlyi Amyval, 1971. X. 19-én volt az M-stúdióban.” Majd a következő, ami már korántsem derűs, de szintén a Weöres-kötetben: „Meghalt 1988. január 23-án; ugyanezen a napon halt meg Salvador Dali is – és Hegyesen a Tóth Szilvi bácsi.”)

*

Két emeletes ház fölött a kábeltévé kötele feszül. Ott járok el minden nap alatta, de vajon kit állít meg ilyen megszokott látvány? Még csak látványnak se nevezhető, s ha mégis az, nem valami lélekemelő: két komor, szürke háztömböt egy megfeketedett köldökzsinór köt össze. De a kép felett ott ragyog a tiszta, tavaszi égbolt. Valahol a közelben egy magányos gerle hívja kitartóan a párját. Erre emelem fel a földről a tekintetem. Keresem a hang gazdáját. Ekkor figyelek fel a két háztömb között kifeszített kábeltévé kötelére. Ennek a közepe táján, úgy huszonöt–harminc méterre a föld felett egy gerlepár pihen, sütkérezik. Békésen ülnek egymás mellett. A párját hívó hang más irányból hallatszik. Vagy talán nem is a párját hívogatja az a láthatatlan gerle, csak azért turbékol – allelujázik –, mert örvend a létnek. Eközben a fekete kábel-köldökzsinóron félreérthetetlen mozdulatot tesz a gerlepár azon tagja, amelyik, akárcsak más fajoknál, a szerelem kezdeményezője. Mosolyra derít, hogy abban a helyzetben, ott fenn, ég és föld között kezdeményezi ezt, a kábeltévé kötelén, amelyen megállni is alig tudnak. Ez azonban a szerelmes vőlegénynek vagy férjnek mit sem számít. Eddig is szorosán egymás mellett ültek, most a hirtelen lánggra lobbant hódító ezt a maradék minimális egymás közti távolságot is mintha szűkíteni akarná: láthatóan eggyé szeretne olvadni imádottjával. Amaz még ódzkódni látszik, állandóan hátrál, de csak olyan akarom is, nem is módra, mint egy kényesecske hajadon. A józan szemlélődő itt lenn a kötél alatt neki ad igazat: abban a helyzetben ott fenn, ég és föld között, azon a rút köldökzsinóron, azon a kötéláncosoknak való alkalmatosságán alig-

ha volna kivitelezhető az, amire a hősszerelme hirtelen fellobbant vágya és vére tüzeli. Egy idő után a hím talán maga is belátta ezt, mert hirtelen, de bizonyára közös elhatározásra elrúgják magukat eddigi pihenőhelyüktől, hogy alkalmasat találjanak arra, amire most már valószínűleg mindketten egyaránt vágnak. Villámgyors repülésükön látni, mily sürgős ez immár mindkettejük számára. Szinte lángra lobbannak a levegőben, az iménti szelíd gerlepár két tűzmadárrá változik. Ahogy eltűnnek a szemem elől, egy darabig még ott maradok az üresen maradt, enyhén himbálózó kötél alatt, miközben a lábam körül, a fű között a bogarak ugyanabban mesterkednek, mint valahol az a szerelemre gyúlt gerlepár. Boldogan követik a megújuló élet parancsát.

*

Egy szürke fedelű, cirill betűs, ezerkilencszáznegyvenkettes zsebnaptár került a kezembe. Mindössze egy nyomdai ívecske az egész, harminckét oldal, de az oldalak nincsenek számozva. A kiadó a Mišić testvérek könyv- és papírkereskedése még az oldalszámozást is megspórolta. Tehát egy rendkívül szerény zsebnaptárról van szó. Egy oldalt a tulajdonos személyi adatainak (név, lakás, telefon stb.) bejegyzésére szántak, a másikat olyan adatok bejegyzésére, amelyeket az ember általában „könnyen elfelejt”, mint például: a betétkönyv, a kötvények, a sorsjegyek száma, a kerékpár száma, aztán a naptár tulajdonosának a magassága, testsúlya, nyakbősege és így tovább. Ezután következnek a hónapok szép sorjában januártól decemberig. Ezerkilencszáznegyvenkettőben a pravoszláv újév szerdára esett, már akkor is a katolikusok két héttel előbbre jártak. A naptárocska végén három üres, nyomdailag megvonalmazott lapot hagytak az esetleges jegyzetek számára. Említettük már, hogy a zsebnaptár cirill betűs, a kiadó minden jel szerint a szerb vásárlóknak szánta. (Ára 20 fillér.) A címlapon szerepel a megjelenés helye is, az Újvidék. Furcsa ezt a városnevet, azt, hogy Újvidék, cirill betűkbe öltöztetve látni. Mintha nem a reá szabott ruhájában jelenne meg előttünk.

De nem emiatt foglalkozunk vele. Ez a véletlenül megmaradt, igénytelen zsebnaptár ugyanis egy szörnyű titkot őrző tanú. Tanúsítja mindenekelőtt, hogy valamikor, hatvan évvel ezelőtt egy Jelena Jovanović tanítónő és Ljubomir Jovanović nevű úré volt. Ez a két adat a naptár

fedelének a belső oldalára kézzel, ceruzával és latin betűkkel van bejegyezve. Hogy kik voltak ezek a személyek, nem tudhatjuk, de talán közülük lehetett ahhoz a valakihez, netán kettőjük közül épp az egyikük volt az a személy, akiről ama szörnyű titkot őrizi ez a csöpp könyvecske. Ezt is ceruzával, latin betűkkel jegyezte a túlélt tulajdonos.

„– Augusztus 22-én elvezették L.-t, és attól fogva semmi hír róla.
– 25-én megjelentek a falragaszok a kivégzésekről.”

Ennyi. Egy zokszónál sem több.

Valami módon a zsebnaptár, benne a titokkal, megmaradt. Eleven tanúként maradt meg a kicsiny, vékonydongájú, húszfilléres kiadványban. Valahonnan a könyvecske a családi fiók mélyéről évek, évtizedek múltán a zsidvásárra került. Valaki „kuriózumként”, afféle „ritkaságként” megvásárolta anélkül, hogy abban a pillanatban tudta, felfedezte volna, milyen titok őrzője. Most már, miután ezt felfedezte a zsebnaptárban, dokumentumként tartja becsben. L.-ről, a tragédiájáról tehát véletlenül fennmaradt egy szófukar „vadászéd”. A huszadik század sok tíz milliós áldozatairól – mindenekelőtt a bolsevizmus áldozatairól – egy karcolás sem.

*

Két verseskötetet lapozgatok: Juhász Gyula „összes”-ének meg Szabó Lőrinc „összegyűjtött” verseinek kötetét. Az elsőt ezerkilencszázötvenkilencben jelentette meg a Szépirodalmi Könyvkiadó, a másikat egy évre rá a Magvető. Terjedelmük, oldalszámuk csaknem azonos; mindkettő 1200 fölött. (Talán a fajsúlyuk is, de ennek a megállapításához én nem értek.) Hasonlóságukra – vagy a két költő hasonló sorsára? – utal a két utószóból kiragadott, egymás mellé állított idézet. A Juhász Gyula-kötetből: „Gyűjteményünk nem tartalmazza a költő néhány olyan versét, amely irredenta tartalmánál fogva sérthetné szomszédnépeink nemzeti érzéseit.” A Szabó Lőrinc-kötetből: „Ő is azt a végzetes felfogást vallotta (a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején – N. I. megjegyzése), hogy ez a háború (ti.: a második világháború – N. I. megjegyzése) a magyar nép számára nemzetileg hasznossá válhatik.” Az eme szellemben írt verseit az „összegyűjtöttből” természetesen kihagyták. Az Ipolyságot és Erdélyt ünneplő költeményei sértenék szomszédnépeink nemzeti érzéseit. A Juhász Gyula-kötetben a névtelen utószóíró

az „összes versekből” kihagyott költeményeket így jellemzi: „E versek, amelyeket a költő többnyire nem is belső ihletettségből, hanem külső ösztönzésre írt, művészi tekintetben sem érnek föl Juhász Gyula költői alkotásainak színvonalával”, majd önnön lelkiismeretének megnyugtatóására hozzáteszi: „így hiányuk semmiképpen sem szegényíti a nagy költő arcképének jellegzetes vonásait”. Amott, Szabó Lőrincnél az ismert utószóíró az „összegyűjtött”-ből kisépirt irreverentia versekről hasonlóképpen vélekedik, mintha csak összebeszélt volna névtelen kollégájával: ezek az alkotások „alig nőnek túl a versbe szedett publicisztika színvonalánál”. Tehát már esztétikai megfontolásból is rászolgáltak arra, hogy kihagyják az „összegyűjtöttből”.

Kínos dolog lehetett így szerkeszteni s az „összes” meg az „összegyűjtött” helyett nem az összeset s nem minden összegyűjtöttet az olvasó asztalára tenni. Megértem a névtelen, meg a saját névvel vállalt utószóírókat, hiszen „oly korban” éltek nemcsak ők, jómagam is.

A kérdés azonban ma így merül fel bennem: a szóban forgó költők megtagadták-e valaha is „inkriminált” verseiket? Mert ha nem, utólag jelentkezhettek-e valaki vagy maga az Utókor éles szikéjével kizárólag azért, mert bizonyos versek, amelyek különben is csak megrémesített vezércikkek, sértik bizonyos szomszéd népek nemzeti érzelmeit, épp azon szomszéd népeket, amelyeknek kapzsisága, netán hódító politikája lobbantott haragra bizonyos magyar poétákat, közöttük olyan kiválóakat is, mint Juhász Gyula vagy Szabó Lőrinc? Továbbá: vajon a szomszéd népek szerkesztői törekedtek-e arra, hogy miként magyar szerkesztő kollégáik, oly kényes pedantériával kiebrudálják kiváló költőik „összeséből” és „összegyűjtöttjéből” más nemzetek önérzetét sértő rímes vezércikkeit?

Tudom, az ilyen gyanúsítgatások és vádaskodások sehova se vezetnek, hacsak oda nem, hogy a magasatos művészetet az égből lerántsuk a politika mocsarába. Az elő- és utószók azonban, valamint az „összesek” és „összegyűjtöttek” maradnak és emlékeztetik az utókort valamire. Különben is a két említett költő még jól járt; mit szólhattak azok, akiknek nem egy-két versét próbálták elfeledtetni az olvasóval, de egész életművüket? Mert „abban a korban” ilyen költők és írók is voltak s nemcsak olyan „mellőzhető”, akik csupán a publicisztika színvonalán igyekeztek kifejezni létélményüket.

Az elmondottakhoz még csak annyit: akadhat s talán már akadt is műkritikus, szerkesztő s egyéb megmondható, aki példának okáért Petőfi *Nemzeti dalát* nem taksálja többre rímekbe szedett vezércikknél. Ettől azonban az a dal még mind a mai napig igen sokunknak, talán egész nemzetünknek egyik legszentebb imádsága és fogadalma maradt.

